

ФРАГМЕНТАРНИ ИДЕНТИТЕТ ДАНИЛА КИША

Полицентричност и комплексност идентитета Данила Киша који је као хибрид настао укрштањем двеју различитих породичних линија, по оцу мађарски Јеврејин, по мајци Црногорац, повлачи дешифровање неколико противречних кодова. Двоструко маргинално, јеврејско-мађарско и југословенско наслеђе, његово место унутар одређене културне заједнице, језичка плуралност и храброст да проговори из *in-between* простора различитих култура у многоме су одредили културалну оријентацију и уметнички профил Данила Киша. Својим уметничким уверењима дотакао је комплексну перспективу граничног простора, представе о националности, друштвено-политичкој и историјској стварности и преточио их у израз критике или протеста. Већ својим рођењем био је предодређен на културолошко јединство, мултиетничке разлике и вишејезичност који су значајни елементи идентитета региона Војводине из којег потиче. Најтврђа тачка одбране Кишовог идентитета свакако је језик као институција и кључ опстанка и одржања, где је најнепосредније дошло до прожимања и повезивања духовне културе са књижевном имагинацијом, односно потврде његовог личног и књижевног идентитета. У случају Данила Киша узели смо у обзир конструктивистичку концепцију фрагментарног идентитета, једног од најзначајнијих представника британских студија културе, Стјуарта Хола, по којој појединац има неколико противречних и неразрешених идентитета, према култури, етничкој припадности, религији, националности и сл. Због своје вишеструке припадности Киш је ипак одолео културној нестабилности, која из тога произилази.

Кључне речи: идентитет, идентификација, простор, култура, уметнички профил, не(припадање)

We always supposed, really, something would give us a definition of who we really were, our class position or our national position, our geographic origins or where our grandparents came from. I don't think any one thing any longer will tell us who we are.

Stuart Hall

Тврдња једног од најзначајнијих и најутицајнијих теоретичара и представника британских студија културе, Стјуарта Хола, коју смо назначили на самом почетку рада, а односи се на преиспитивање појма

¹ lidijacolevic@yahoo.com.

идентитета, чини нам се универзалним и стиче легитимитет управо када је у питању анализа идентитетских вредности Данила Киша. Данас сам појам идентитета не тумачимо у есенцијалистичком смислу, не доводимо га у везу са „коренима“, или са припадањем или са идентификацијом по месту рођења. Животна и интелектуална путања Данила Киша потврдила је антиесенцијалистички (позицијски) приступ идентитету и став да у његовом случају није могуће једнообразно тумачење идентитета. Теоријски прецизна увиђања Стјуарта Хола представљају, по нашем уверењу, узор у промишљању идентитета у садашњем тренутку, посебно када је у питању културни идентитет, његови домети, кретање и нестабилност. На трагу овог истраживача размотрићемо конструктивистичку концепцију фрагментарног идентитета, по којој појединац има неколико противречних и неразрешених идентитета: према култури, етничкој припадности, религији или националности. Фрагментарност и разбијеност идентитета у модерним временима доводи до мултиплицираних идентитета који лебде између различитих култура и традиција, непрекидно се сударају и преклапају. Теоријски оквир нашег рада пружа широк распон модела који говоре о процесу творбе идентитета Данила Киша и одабира елемената који имају утицај на ток тог процеса. Проучавајући приступе идентитету и стратегије самог идентитета, сложићемо се да је идентитет „збир (тренутних) позиција понуђених од стране друштвеног дискурса у који сте спремни у том тренутку да инвестирате“ [Хол, 2013: 126-127].

Полицентричност и комплексност идентитета Данила Киша који је као хибрид настао укрштањем двеју различитих породичних линија, по оцу мађарски Јеврејин, по мајци Црногорац, повлачи дешифровање неколико противречних кодова. Већ својим рођењем био је предодређен на културолошко јединство, мултиетничке разлике и вишејезичност који су значајни елементи идентитета региона Војводине из којег Киш потиче. Као борац за интегрално југословенство, како на идеолошком, тако и на културном пољу, Данило Киш је своје књижевно деловање започео и окончао у окриљу југословенске књижевности, уобличавајући свој стил у оквиру онога што је добио по рођењу – у оквиру српског језичког идиома. Не споримо да је у амбивитету језика, говорећи и руски и мађарски, а посебно суптилне мисли изговарајући на француском, видљива наглашена потреба писца да искушавањем на другом језику испита границе сопственог идентитета. Видљиво је ово идентитетско трагање и у Кишовим бројним преводима француске литературе, у дијалогу са руском традицијом, у циркулацији идеја са узорима из мађарске и немачке литературе. Ипак, најтврђа тачка одбране Кишовог идентитета свакако је језик као институција и кључ опстанка и одржања, где је најнепосредније дошло до прожимања и повезивања духовне културе са књижевном имагинацијом, односно потврде личног и књижевног идентитета. На трагу Вука Стефановића Караџића и

Његоша, два најзначајнија стуба српске културе, Киш је доказао очување језика што је од суштинског значаја за постојање једног народа. Остварио је слободу у смислу да је стварао свој свет, без да робује правилима било каквог тржишта. А практично, српски језички идиом послужио му је као носилац више култура, на путу да афирмише своје културно наслеђе у оквиру европског културног круга.

Било да је реч о Суботици у којој је, стицајем околности рођен, или о Новом Саду, Цетињу, Београду или о Паризу, ови градови представљају „контексте који преобликују идентитете актера“ [Јуван, 2011: 263]. Тачније, географски простор утицаће на фаворизовање одређених идентитетских конституената. Обележен екстратериторијалним статусом, кроз односе са другима, Киш је условно био позициониран између светова, а храброст да проговори из *in-between* простора различитих култура умногоме су одредили његов уметнички профил. Из позиције коју је заузимао у јавном дискурсу, попримајући интелектуални колорит разних поднебља у којима је деловао, Киш је стварао мозаик разнородних текстуалних фрагмената, лишених конвенционално очекиване сижејне повезаности и прегледности, који потврђују прозни свет у коме је све могуће. Несводива разноликост распознаје се и у раслојавању наративног дискурса на фрагменте, па ће фрагментарно постати форма коју ће аутор искористити као естетичку формулу своје наратије (*Рани јади* – 19 фрагмената написаних другачијим стилем; *Пешичаник* – 67 фрагмената; *Мансарда* – низ лабаво постављених фрагмената). Можемо са сигурношћу казати да су интертекстуалност простора, односно прожимање животних светова које одликују многоврсне културне праксе, утицали на флексибилност и мозаичност у схватању Кишовог идентитета који нема строго одређене границе. Усложњавање простора је утолико интригантније што је праћено одговарајућом „интеракцијом човекових простора и књижевности“ [Јуван, 2011: 263], која узима у обзир садејства имагинарних и геосоцијалних простора у дефинисању културног идентитета Данила Киша. Фрагментацијом књижевности по регионалним, односно географским граничним линијама, осим тога, преласком писца из једног простора у други, с једне стране, отварамо питање његове идентификације унутар описаног простора. Живот у Паризу који је поседовао потенцијал за прихватање и охрабривање у смислу интелектуалне и културолошке равноправности, неминовно је понудио алтернативне координате у дефинисању и успостављању новог Кишовог културног идентитета и нове смислене етичке одговорности према туђој и властитој земљи. Киш као писац-посредник рано је научио да живи са разликама и да заиста говори „из позиције разлике, из простора културног преклапања“ [Хол, 1995: 175-213], те је бранећи слободу мисли и стваралаштва у Југославији, умео да преговара између култура. Било је сасвим природно да Париз, односно активна западноевропска мисао значајно преобликује Кишов културни

идентитет. Културни дијалог у којем припадник једне мањинске културе постаје равноправни саговорник, обезбедила је писцу повлашћен статус у активном учешћу у мапирању сопствене културе у свету. Истовремено, контрадикторност, коју прати борба за очување аутентичности сопствене културе, неизбежна је када проучавамо однос моћи и немоћи у конструисању идентитета.

Руковођен јеврејским идентитетом, наслеђеним од оца, и строгим моралним кодексом деловања црногорског наслеђа од мајке, те образовањем у јудејско-хришћанском духу, Киш је писао о животу подложном мерењу, оцени, осуди, историјској чињеници логора и концептуалног истребљења људи, као и о злоупотреби људске слободе. У том смислу, свакако је узор културне свести у разумевању хуманистичке и етичке визије егзистенције. Његова етнографска реткост показује жељу писца да пребаци мост између различитих светова и религија што потврђује следећи став: „Из мог угла, за верника, за свакога тко тражи Бога, нема прихватљиве религије. Зато за мене не постоје ни `добре` ни `рђаве`, `више` и `ниже` религије“ [Киш, 2012: 256]. У двострукости порекла, вере и културе, он успева да инхибира нове типове идентитета, пригрливши обележја појединих култура, језика, историја и традиција које су га формирале. Услед седиментације различитих култура, због своје вишеструке припадности, писац је ипак одолео културној нестабилности, која из тога произилази.

Приказ савременог идентитета у виђењу Стјуарта Хола нуди исконструисану „удобну причу о себи“, читаву једну констелацију самоинтерпретација, а заправо, реч је о децентрираном субјекту који више нема трансцендентно упориште и континуитет. Својеврсним коментарима себе и своје судбине Киш нам је помогао да у његовом случају редефинишемо идентитет и схватимо га као аспирацију онога што желимо да будемо, односно као „игру слободног избора“ [Бауман, 1996: 18-36]. Свака позиција у којој се нашао писац изискивала је промену у формулисању сопственог *Ја*. У питању је ситуациони приступ идентитету који подразумева да се идентитет мења не само у односу на физичку категорију простора, већ и у односу на унутрашњи (психолошки) простор. Овакав модел парцијалних сегмената идентитета налази потврду у следећем Кишовом исказу: „У мом случају ствари су, у основи, сасвим једноставне. Ја сам у првом реду европски писац, јер Југославија, земља из које потичем, припада Европи, њена култура и књижевност су европске. У ужем смислу се, међутим, осећам дужником Централне Европе: мађарски миље који сам упознао у детињству, познавање мађарског језика и књижевности имали су, најзад, пресудан утицај на мене. Ја сам се, дакле, у духовном смислу из Југославије преместио у Централну Европу. Отуда је целокупно европско наслеђе, природно, и моје наслеђе – ја нисам само ја. По мом мишљењу, све европске писце формирала је традиција трију књижевности: француске, немачке и руске“ [Киш, 2012:

252]. Питање етничког идентитета је у виђењу С. Хола процес субјективне идентификације. У одређивању националне или књижевне одређености, свакако лична одлука има важнију улогу од места рођења. Национално самоодређење, осећај припадности и евентуална лојалност некој групи увек је субјективна и индивидуална одлука. Једно је национална припадност, а друго национална одређеност. Овде Киш никада није имао дилеме. Доживљавајући себе као Југословена интегралистичке провенијенције, он заправо никада није оштро постављао питање своје националности, нити је имао потребу да дефинише и разграничи свој етнос. Немамо ни ми овакву намеру, те се у нашем раду лако одређујемо за наднационални идентитет овог аутора. Наднационално становиште које заступамо могло би се разумети као постављање књижевноисторијске проблематике изван оквира поједине националне књижевности. Тежећи универзализму, аутор нам нуди оригинални мозаик животне филозофије. Свој наративни свет писац посматра, између осталог, кроз призму измештеног отуђеног интелектуалца и смешта га у међупростор додиривања неколико различитих идентитетских образаца. Пренесено на терен културног идентитета, на прелазу из културе у културу, из традиције у традицију, интелектуално независно, животом у различитим срединама и међу различитим културама, писац је градио стрпљиво своју позицију (не)припадања. Овакво прожимање граница уоквирило је поетику његових текстова, а било је погодно за интегрисање Кишовог транскултуралног идентитета у контекст његовог виђења имплицитне културе. Схвативши значај имплицитне културе, Киш је постао универзалан. Окружен другим културама, свет који је обликован у његовим текстовима изван је простора припадања управо тим другим културама. Понosan што је радио за свој род, писао на језику свога рода, знао је своју породичну историју, али је имао потребу да ту истину каже целом свету. Тиме је додирнуо архетипове као темељну конфигурацију универзалне цивилизације. Из оваквог искреног припадања родној култури, он је узлетео у универзални транскултурални медиј. Другим речима, припадао је својима, али је морао да се даје читавом човечанству. Иако је неоспорна чињеница да је у есенцијалистичком смислу, у формативном облику несумњиво Кишов родни српски (југословенски) идентитет, оно чему он тежи јесу архетипске вредности. А архетипови су карактеристични за цело човечанство. У овом случају долази до изражаја Кишов одређени идентитет космичког пространства који је садржан у аутентичном моделу идентификације у којем доминира индивидуалност: „Ја сам грађанин света“.

С друге стране, кроз различите процесе идентификације Киш је покушавао да превазиђе кризу идентитета: „Пошто сам био обележен срамотом `космополитизма` који у источним земљама има сасвим посебно значење, пошто бејаш свуда `дисидент и без домовине`, силом прилика морао сам да нађем своје корене и своје племство у књижевности“ [Киш, 2012: 136].

Киш је свој дом нашао у књижевности, а његова егзистенцијална патња, усуд лутања и неприпадања материјализовали су се у књижевном делу. Ова нас Кишова изјава, на крају, обавезује да констатујемо сигнал извесног одсуства „укорењености“ у сопствену културу. Управо је питање мере, колико се Киш адаптирао захтевима своје културе, а колико је имао способности да се путем саморефлексије од ње дистанцира и формира језгро властитости. На овом нивоу маркирамо симптоме Кишовог персоналног идентитета алудирајући на питање: Да ли је Киш имао угрожен персонални идентитет? Одговор на ово питање налазимо у простору изреченог и прећутаног и сигурно не може бити без „остатака“. Према нашем уверењу, чини се да је писац уложио вишеструки напор да остави све опције отворене и да се ниједан идентитет превише не „залепи“ за њега. Наш став дели и Чарлс Симић који је поводом Томпсонове књиге *Извод из књиге рођених* казао да је Киш поред бројних идентитета које је имао као већина Југословена, преваходно био свој и јединствен. Ово вешто избегавање фиксирања идентитета код Киша, који је заправо заокружен интегритет који се ретко среће, у дослуху је са постмодерном животном стратегијом по којој се „добро конструисан и робусни идентитет претворио из предности у терет“ [Бауман, 1996: 18]. Само на овакав начин било је могуће да се достигне ниво зрелости, отворености, неопредељености и међусобног поштовања свог и туђег чиме је писац показао како се живот претворио у уметност и како је идентитет произвео уметничко дело. Наше позиционирање Киша у односу на фрагментарни идентитет, не може ништа да одузме од вредности његовог дела, може само да дода и увелича врлину његовог књижевног и јавног деловања.

Литература

- Бауман, 1996: Z. Bauman, *From Pilgrim to Tourist-or a Short History of Identity*, u *Questions of Cultural Identity*. London: Ed. Stuart Hall, Paul du Gay, Sage Publications, 18-36.
- Вудвард, 2002: K. Woodward, *Understanding Identity*. London.
- Јуван, 2011: M. Juvan, *Nauka o književnosti i rekonstrukciji*. Beograd: Službeni glasnik.
- Киш, 2012: D. Kiš, *Gorki talog iskustva*, (Priredila: Mirjana Miočinović), Beograd: Aripelag.
- Томпсон, 2013: M. Tompson, *Izvod iz knjige rođenih-priča o Danilu Kišu* (prevod Muharem Bazdulj). Beograd: Clio.
- Хол, 1995: S. Hall, *New Cultures for Old?*, u Doreen Massey and Pat Jess, u *A Place in the World: Places, Culture and Globalization*, Oxford: Ed. Oxford University Press, 175-213.

- Хол, 1996: S. Hall, Who Needs Identity?, u *Questions of Cultural Identity*. London: Ed. Stuart Hall, Paul du Gay, Sage Publications, 1-17.
- Хол, 2013: S. Hol, *Mediji i moć*, (Izbor tekstova sačinili Stuart Hall i Dejan Aničić, prevod: Vera Vukelić, Svetlana Samurović i Dušan Maljković). Beograd: Karpos.

Lidija Colevic

DANILO KIS'S FRAGMENTED IDENT

(Summary)

Polycentricity and complexity of Danilo Kiš's (1935-1989) identity which is a hybrid produced by crossing two different family lines: the Hungarian Jewish father, the mother from Montenegro, pulls the decryption of some contradictory codes. Double marginally, a Jewish-Hungarian and Yugoslavian heritage, his place within a certain cultural community, linguistic plurality and the courage to speak out *in-between* spaces of different cultures in many ways determined Kiš's artistic profile. His artistic believes touched the complex perspective of the border area, the representations of ethnicity, socio-political and historical reality and poured them into an expression of protest or criticism. By his birth he was already destined to a cultural unity, multilingualism and multi-ethnic differences that are important elements for the identity of the Vojvodina region where Kiš has his own origins. Although he was situated between several languages, he remained faithful to the Serbian language. In the case of Danilo Kiš's identity, we took into account the constructivist conception of fragmented identity of Stuart Hall, according to which the individual has a number of conflicting and unresolved identities, based on culture, ethnicity, religion, nationality, etc. Due to his multiple affiliation, Kiš still resist to the cultural instability resulting there from.

Key words: identity, artistic profile, linguistic pluralism, multi-ethnicity.